

Kastamonu Sinop Samsun

– Mustafa ESER · 04 Kasım 2025

KASTAMONU

İslâm coğrafyacılarının eserlerinde Kestamûniyâ, Kastamûniye, Kastamûnî; Bizans kaynaklarında Kastamon; Ortaçağ Batı kaynaklarında Castamea, Casstimana, Castemol şeklinde anılan şehrin adı Osmanlı dönemi kaynaklarında genellikle Kastamoni olarak geçer.

Kastamonu yöresi tarihinin Alt Paleolitik-Yontma Taş safhasına kadar indiği, Tahta ve Malak köylerinde bu safhaya ait ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır.

Kastamonu yöresini Türkler'in hangi tarihte fethettiği belli değildir. Ancak 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Selçuklular'ın maiyetinde Türk boylarının kısa süre içinde Anadolu'nun batı uç bölgelerine yayıldığı ve bu arada Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah'a bağlı beylerden Emîr Karategin'in 1084 yılından sonra kısa süre de olsa Kastamonu yöresinde hüküm sürdüğü bilinmektedir. Ardından Bizans hâkimiyetine giren Kastamonu, İmparator Aleksios Komnenos zamanında Dânişmendliler tarafından fethedildi.

Kastamonu ve yöresi, XII. yüzyıl sonlarında Anadolu Selçuklularının uç beyi olan Emîr Hüsâmeddin Çoban'ın kurduğu Çobanoğulları Beyliği'nin idaresi altına girdi. Bir asır kadar süren bu hâkimiyet, Çobanoğulları topraklarının XIV. yüzyıl başlarında Kastamonu ve Sinop civarında kurulan Candaroğulları Beyliği tarafından ilhak edilmesiyle sona erdi. Bu ilhaktan bir süre sonra Kastamonu beyliğinin merkezi haline getirildi.

Candaroğlu II. Süleyman Paşa ise Osmanlı Beyliği'nin himayesinde hükümdarlığını ilân etti. Böylece ikiye ayrılan beyliğin merkezlerinden birisi Sinop, diğeri Kastamonu oldu. Kısa bir süre sonra I. Murad beyliğin Kastamonu şubelerini Osmanlı topraklarına katınca Kastamonu da Osmanlı idaresine girmiş oldu. Yıldırım Bayezid döneminde Süleyman Paşa'nın Osmanlılar'a karşı Kadı Burhâneddin ve Karamanoğulları gibi beyliklerle ortak hareket etmesi Yıldırım Bayezid'in Kastamonu üzerine yürümesine yol açtı. Büyük bir ordu ile Candaroğlu ülkesine giren Yıldırım Bayezid beyliğin Kastamonu şubelerini Osmanlı topraklarına dahil etti. (1392)

Fakat Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra Timur tarafından Candaroğulları Beyliği'nin Sinop şubesinin başında olan İsfendiyar Bey'e verildi. Nihayet İstanbul'un fethinin ardından Anadolu'nun birliği siyasetini ön plana çıkaran Fâtih Sultan Mehmed, Candaroğulları Beyliği'ne son vererek (1461) Kastamonu ve yöresini kesin biçimde Osmanlı topraklarına ilhak etti.

Kastamonu'yu "Türkmen'in kaidesi" olarak anan Kâtib Çelebi kalenin yüksek bir kaya üzerinde yer aldığını ve küçük olduğunu belirtir. Şehir Çobanoğulları döneminde cami, mescid, hamam, dârüşşifâ ve zâviye gibi eserlerle donatılarak fiziki olarak genişledi. Candaroğulları dönemde şehri ziyaret eden İbn Battûta burasını Anadolu'nun en büyük, güzel ve fiyatlar bakımından ucuz bir beldesi olarak tavsif eder. Kastamonu ve çevresi, Türkler'in Anadolu'ya geldiği erken dönemlerden itibaren yoğun bir iskâna sahne oldu.

Kastamonu, Osmanlı döneminde diğer Anadolu şehirlerinin pek çok özelliğini gösteren ekonomik ve ticarî faaliyetlere sahipti. 1550-1600 yılları arasında şehirdeki vakıflara ait olmak üzere en azından bir bedesten, beş han ve 165 dükkân mevcuttu. Debbâğ grubunun olması ise şüphesiz buradaki Ahîlik teşkilâtının ve geleneğinin fonksiyonuyla ilgilidir. XIX. yüzyılda Kastamonu şehrinde yirmiye yakın medrese ile on kütüphane ve iki matbaa mevcuttu. Ayrıca burada bir de sanayi mektebi vardı. Bu durum, şehrin eğitim bakımından ileri sayılabilecek bir seviyeye ulaştığını gösterir.

Çobanoğulları döneminden itibaren önemli bir kültür potansiyeline sahip olduğu anlaşılan Kastamonu şehrinde birçok ilim adamı ve şair yetişmiştir. Şehirde Çobanoğulları, Candaroğulları ve Osmanlı dönemlerinden kalma birçok tarihî eser de mevcuttur.

Atabey Camii 1273 ve Medresesi, İbn Neccâr Camii 1353, Candaroğlu İsmâil Bey Külliyesi 1454, Nasrullah Paşa Camii 1506 ve Köprüsü, Mimar Sinan yapısı Ferhad Paşa Camii 1559, Sinan Bey Camii 1571, Pervâneoğlu Ali Şifâhânesi, Cem Sultan'ın yaptırdığı Karanlık Bedesten, Urgan Hanı 1748 ve günümüze ulaşan Cemâleddin Frenkşah Hamamı 1263, Vakıf Hamamı bunların en önemlileridir. Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2000 yılı istatistiklerine göre Kastamonu'da il ve ilçe merkezlerinde 338, kasabalarda sekiz ve köylerde 1994 olmak üzere toplam 2340 cami bulunmaktadır. İl merkezindeki cami sayısı yetmiş altıdır. İLHAN ŞAHİN

SİNOP

Karadeniz'in Anadolu kıyılarının en önemli doğal limanı olup Akliman ismiyle anılan Sinop'un eski adı Yunanca Sinopoli'dir. Müslüman yazarlar şehrin adını "Sanub" olarak yazmışlardır. Erken Osmanlı kroniklerinde ise bu ad "Sinab" veya "Sinub" şeklinde geçer.

Sinop yöresinde Kalkolitik (m.ö. 5500'lerden itibaren), Tunç çağı ve Demir çağı yerleşimleri tesbit edilmiştir.

XI. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu'nun Türkler tarafından fethi sürecinin ilk döneminde diğer kıyı şehirleri gibi Sinop da Bizans egemenliğinde kaldı. Bu arada Çankırı, Kastamonu ve Sinop yörelerinin Kara Tegin tarafından fethedildiği Dânişmendnâme ve Anna Komnena'ya dayanılarak belirtilir. XIII. yüzyıl başlarında Trabzon'daki Komnenoslar'ın egemenliğine giren Sinop, I. İzzeddin Keykâvus tarafından 2 Kasım 1214 tarihinde fethedildi.

1243 tarihinden sonra IV. Kılıcarslan - II. İzzeddin Keykâvus arasındaki rekabet sırasında Trabzon Rumları kısa bir süre Sinop'ta tekrar egemenlik kurdu. (1259) Şehir IV. Kılıcarslan tarafından, geri alan Muînüddin Süleyman Pervâne'ye temlik etti. Pervâneoğulları döneminde Sinop'ta önemli eserler yapıldı, Fahreddîn-i Irâkî, Şeyh Müeyyedüddin Mahmûd el-Cendî gibi bazı tanınmış bilim ve düşünce adamları buraya geldi. 1324 tarihinden sonra Sinop, Kastamonu Candaroğlu beyi Süleyman Paşa tarafından ele geçirildi.

Neşri ve Aşıkpaşazade'ye göre Yıldırım Bayezid'in İsfendiyyar Bey'e Sinop ve çevresini bırakmıştır. Fâtih Sultan Mehmed, Karadeniz bölgesinin tamamında egemenlik kurmak için harekete geçince 1461 de Sinop ve çevresini savaşmadan ele geçirdi, dirlik verdiği Candaroğlu İsmâil Bey ve sipahilerini Rumeli yakasına sürdü. Böylece Sinop'ta Osmanlı idaresi kurulmuş oldu. 1530 tarihli kayıtlara göre Sinop'ta iki

cuma camii, yirmi bir mahalle ve bir medrese bulunuyordu.

XV-XVI. yüzyıl tahrir ve evkaf kayıtlarına göre Sinop şehrinin fizikî yapısının oluşmasında önemli rol oynayan Sultan Alâeddin (Câmi-i Kebîr / Ulucami 1267-68), İbrâhim Bey (Kale 1341), Meydankapı camileri, Arslan 1351, Sirâceddin, Ulubey 1359, Demirli, Kapan 1369-70, Saray (Hoca Mukbil, 1374-75, Şekerhâne, Sûfî Bayezid (Hoca Şâhin), Akdoğan (Çarşı), Balatlar, Hıdırlık, Tayboğa (Seyyid Bilâl) ve Unpazarı mescidleri bulunmaktadır. Şer'iyeye sicillerinde ve Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde bunlara ek olarak Süleymaniye, Yenicami, Ayasofya, Kefevî (XVI. yüzyıl), Mehmed Ağa 1631 camileriyle Şeyh, Debbâğhâne, Kubad Efendi, İskele, Boztepe Maksud Efendi, Mustafa Efendi, Yenimahalle, Fetih Baba 1353 mescidleri zikredilmektedir. Şehirde Seyyid Bilâl olarak da anılan Tayboğa'nın (ö. 1280) türbesinin de bulunduğu bir zâviyesi, mescidi ve hamamı bulunmaktadır. Vakıf sistemi çerçevesinde içinde Pervâneoğulları'nın son hükümdarı Gazi Çelebi'nin (ö. 1322) türbesi, XIV-XV. yüzyıllarda vefat eden İsfendiyoğulları'na (Candaroğulları) mensup kişilere ait on dokuz sanduka bulunan İsfendiyoğulları (İbrâhim Bey) Türbesi, Candaroğulları'nın son beyi İsmâil Bey'in Nesli Türbesi, muhtemelen Çaça Sultan Türbe ve Zâviyesi, Candaroğlu ailesine mensup iki hanımın medfun olduğu Hatunlar Türbesi, Mirza Baba, Kırklar, Sultan Hatun, Devlet Hatun, Hacı Hamza, Pervâne türbeleri, Kırklar Mezarlığı, Bozacı Sultan Zâviye ve Türbesi, Sîstânî Zâviyesi, Hıdırlık Zâviyesi gibi eserler de vakıflarla desteklenmiştir. Sinop'ta bir kervansarayla çok sayıda çeşme ve üç hamam (Yukarıhamam, Yalı Hamamı ve Tayboğa Hamamı) bulunmaktadır. Şehrin tek medresesi olan, iki eyvanlı, revaklı avlulu Sultan Alâeddin Medresesi, Alâeddin Camii ile aynı vakfa dahildir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2007 yılı istatistiklerine göre Sinop'ta il ve ilçe merkezlerinde seksen yedi, kasabalarda sekiz ve köylerde 932 olmak üzere toplam 1027 cami bulunmaktadır; il merkezindeki cami sayısı yirmidir. MEHMET ÖZ

SAMSUN

Kuzeybatı rüzgârlarına karşı nisbeten korunmuş deniz girintisinin kenarında yer alır. Samsun'un ortaya çıkışı milâttan önce VI. yüzyılda Miletliiler tarafından kurulan Amisos'a bağlanır. Hıristiyanlarla meskûn kısım Türk devrinde "Kâfir" veya "Kara Samsun" diye yaşamaya devam etmiş, bu dönemde şehrin adı Samsun olarak anılmakla birlikte sancak ismi için Canik kullanılmıştır.

Samsun ve çevresindeki yerleşim tarih öncesi devirlere kadar uzanır. 1150 veya 1155'te Dânişmendliler'in Sivas-Amasya Emîri Yağlıbasan Samsun'a yönelik akınlarda bulundu. Şehrin Türkler tarafından alınışı II. Kılıcarslan devri (1155-1192) sonlarındadır.

Osmanlılar şehri ilk defa, Akkoyunlular'ın 1398'de Kadı Burhâneddin'i öldürmesinden sonra I. Bayezid'in bölgeye düzenlediği sefer esnasında ele geçirdi.

Tarihî takvimlerde bahsi geçen 1417 veya 1418 tarihli Canik seferinde Canik'in Kavak ve Havza gibi güney kısımlarının Osmanlı topraklarına katıldığı, Samsun'un iki yıl sonra (1420) ele geçirildiği söylenebilir.

Eskiçağ'lardan beri meskûn bir yöre olan Samsun havalisi Türkler'in Anadolu'yu fethi sürecinde kısa zamanda Türkleşmiş ve İslâmlaşmıştır. Türkler bu yöreye Canit veya Canik adını vermiştir. Osmanlı

devrinde de Vezirköprü, Lâdik ve Havza dışında bugünkü Samsun ile Ordu havalisi Canik olarak adlandırılmıştır.

Şehirdeki belli başlı tarihî eserler şunlardır: Büyük Cami (Vâlîde Camii), Yalı Camii, Hacı Hatun Camii, Kale Camii (1314, İlhanlı Valisi Emîr Timurtaş tarafından yaptırılmıştır), Pazar Camii (XIV. yüzyıl İlhanlı eseri, 1819'da onarım geçirmiştir), Hançerli Camii, Şeyh Kutbüddin Camii ve Türbesi, İsâ Baba Türbesi. Tarihî kayıtlara göre Pazar mahallesinde bulunan Taşhan da önemli bir ticarî yapıdır. 1508 tarihli Arapça bir vakfiyede hanı saran mahzen ve dükkânların Ahî Ali Zâviyesi vakfı olduğu belirtilir. Şehirde Kale mahallesinde Canik muhassıllığı yapan hazinedarzâde Süleyman Paşa tarafından vakfedilen arasta vardır. Yapı muhtemelen 1785'ten önce inşa edilmiş, daha sonra Süleyman Paşa tarafından satın alınarak vakfedilmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2007 yılı istatistiklerine göre Samsun'da il ve ilçe merkezlerinde 485, kasabalarda 139 ve köylerde 1990 olmak üzere toplam 2614 cami bulunmaktadır. İl merkezindeki cami sayısı 209'dur. MEHMET ÖZ